

POVERTY WATCH REPORT 2020 – CZECH REPUBLIC

EAPN ČR

Evropská síť proti chudobě a sociálnímu vyloučení je nezávislou sítí organizací a skupin zapojených do zápasu s chudobou a sociálním vyloučením v Evropě. V České republice se o práva lidí závislých na sociálních službách zasazuje národní síť EAPN ČR, z.s. - člen Evropské sítě proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Cílem organizací sdružených v EAPN ČR je dosáhnout přijetí problematiky sociálního vyloučení společností a veřejnou správou v ČR a odstraňovat společenské a politické bariéry vůči osobám ohroženým sociálním vyloučením.

K úkolům EAPN ČR patří:

- Usilovat o to, aby se sociální začleňování a boj proti chudobě stal prioritou veřejné správy na všech úrovních.
- Podporovat, rozvíjet a realizovat aktivity směřující k sociálnímu začleňování.
- Usnadňovat přístup k informačním technologiím a vzdělání osob ohrožených sociálním vyloučením.
- Podporovat rozvoj kvality v sociálních službách pro osoby ohrožené sociálním vyloučením jako východiska pro dodržování jejich lidských práv.
- Sdružovat osobnosti a organizace působící v oblasti boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení.
- Přenášet osvědčené metody práce a přístupy v rámci zemí Evropské unie a využívat zkušeností ostatních zemí a participovat při tvorbě národních politik v oblasti sociálního začleňování.
- Podporovat zapojení organizací zabývajících se sociálním začleňováním a jejich klientů do procesů a politik, které jejich život ovlivňují.

CHUDOBA – CO TÍM MYSLÍME?

Chudobu chápe EAPN ČR jako život s příjmem nižším než je 60% mediánového příjmu domácnosti; vedle toho se dále zjišťuje vlastnictví hmotných statků jako je např. televizor, myčka nádobí či auto. Také jak často si zkoumaný subjekt či rodina může dovolit zahraniční dovolenou.

Dalšími faktory jsou věk, pohlaví, typ domácnosti a stav zaměstnanosti, které dohromady dávají detailnější pohled na osoby v největším riziku chudoby. Obecně platí, že lidé, kteří žijí pod hranicí chudoby delší dobu, jsou více ohrožení než ti, kteří tímto způsobem žijí jen krátkou dobu. Výše příjmu však není pro chudobu jediným určujícím kritériem.

V Evropské unii se vyskytuje 16 % lidí žijících v chudobě, což představuje cca 78 miliónů lidí. Česká republika má podle posledních měření více než 10 % lidí žijících v chudobě, což reálně představuje téměř 1 milion obyvatel. Podíl dětí do 17 let v Evropě ohrožených chudobou činí 19 %. Je to o něco málo vyšší procento, než připadá na lidi starší 65 let. Domácnosti s jedním rodičem a nezletilými dětmi jsou ohroženy chudobou až ve 33 %. Tato čísla představují průměr a velmi se liší v různých zemích Evropské unie. Většina domácností vychází se svými příjmy docela snadno nebo jen s menšími obtížemi. Pro 17,6 % to ale znamená velký problém. Potíž vyjít s příjmy mají zejména samoživitelky s dětmi a ženy starší 65 let, které žijí samy. Lidé z domácností, jejichž příjmy nedosahují určité hranice, jsou ohroženi příjmovou chudobou. Téměř desetina českých domácností platí za bydlení včetně energií více než 40 % ze svých čistých příjmů. Zhruba dvě třetiny z nich přitom bydlí v pronajatém bytě a největší skupinu mezi nimi tvoří osaměle žijící důchodkyně. Dle výzkumů v Česku 16 % lidí vyložené strádá (nezaměstnaní, nízkopříjmově pracující, důchodci, matky samoživitelky, lidé z nejchudších krajů), pak je zde však 20 % lidí ohrožených chudobou. Tato třída „permanentně ohrožených“ je určitým českým specifikem – jedná se o tzv. pracující prekariát, lidi se solidním vzděláním (nezřídka i VŠ) a potenciálem prosperovat, nicméně pobírající nízké příjmy a nevlastnící žádný větší majetek. Těmto lidem nepomáhá ani větší zdanění příjmů.

Měsíční hranice ohrožení příjmovou chudobou pro vybrané složení domácnosti v roce 2019	
Jednotlivec	12 818 Kč
Dvě dospělé osoby	19 227 Kč
Rodič s dítětem do 13 let	16 663 Kč
Rodič se dvěma dětmi staršími 13 let	25 635 Kč
Rodiče s dítětem do 13 let	23 072 Kč
Rodiče se dvěma dětmi do 13 let	26 917 Kč
Rodiče se třemi dětmi – jedním do 13 let, dvěma staršími 13 let	35 889 Kč

(Zdroj: šetření *Životní podmínky ČR 2019*, Český statistický úřad)

Je potřeba si uvědomit, že chudoba má zásadní vliv na život jedince i celé komunity. Sociální deprivace způsobená životem v chudobě má hluboký dopad na fyzické a psychické zdraví jedince i jeho životní šance v širokém smyslu slova – je zde jasná souvislost s limitovaným uplatněním na trhu pracovních příležitostí, s přístupem ke zdravotní péči a k důstojnému bydlení (v bytové nouzi přebývá asi 80 tisíc lidí, z toho 20 tisíc dětí). Chudoba je sociálně reprodukovatelná a data ukazují, že děti z rodin zatíženými exekucemi mají jednoznačně zhoršené šance na získání vyššího vzdělání (toto zatížení je v konkrétně v případě Česka velmi významné, v exekucích se nachází kolem 9 % všech obyvatel, v určitých chudších krajích až 16 % obyvatel).

Chudoba má přitom obzvláště silný dopad na zranitelné skupiny obyvatelstva jako jsou senioři, ženy (typicky matky samoživitelky) a děti, ale také migranti, lidé s nejrůznějšími handicapami a chronicky nemocní. Vedle lidí v exekucích zde taktéž existuje fenomén „pracujících chudých“, kdy lidé chodí do pravidelného zaměstnání, nicméně jejich příjem – ač formálně na úrovni hranice ohrožení příjmovou chudobou – jim nedovoluje spořit a

nutnost nenadálého výdaje či dlouhodobější nemoci tak pro ně představuje značný problém (odhaduje se, že nenadálý výdej kolem deseti tisíc korun si nemůže dovolit kolem 25 % domácností). Toto souvisí i s nedostatkem v systému vyplácení dávek, čímž vzniká riziko, že lidé mohou o bydlení přijít.

Nakonec je potřeba si uvědomit, že reálně je počet lidí, přežívajících jen s velmi malými částkami větší, než nám oficiální šetření ukazují – je to dáno tím, že čísla nezahrnují jedince zatížené exekucemi, jejichž příjem je se jinak jeví (před strhnutím dlužné částky) jako průměrný. Další potíž spočívá také v tom, že mzdy jsou v Česku dlouhodobě poměrně nízké a k významnějšímu růstu minimální mzdy dochází až v posledních několika letech. Vzhledem k aktuálně probíhající globální pandemii a předpokládaným dopadům na hospodářství země je však budoucí vývoj v této oblasti nejistý.

CO NEJČASTĚJI VEDE K CHUDOBĚ?

- **dlouhodobá nezaměstnanost** či málo placená, nekvalifikovaná práce, která člověku nepřináší uspokojení a nepostačuje k vytváření rezerv
- **nízká úroveň vzdělání** a pracovních zkušeností, která omezuje schopnost získat dobré zaměstnání a plat, brání duševnímu růstu a účasti na životě společnosti
- **předlužení** – život v dluhách, které hrozí exekucí majetku
- **ztráta bytu**, dále nevyhovující bydlení, život na ulici (v ČR velký problém týkající se absence sociálního a dostupného bydlení – toto ošetřující legislativní úpravy byla opakovaně smetena několikrát ze stolu)
- **velikost a typ rodiny**, kde hlavními rizikovými faktory jsou zejména velký počet dětí a osamělí rodiče, nedostatek sociálního a kulturního kapitálu, reprodukce chudoby
- **gender**: ženy trpí chudobou podstatně více než muži, ať už jsou samostatně žijící s platem pod úrovní platu mužů ve stejném postavení, ať samy vychovávají děti či utrpěly ztrátu hmotných statků, prestiže a společenského postavení v důsledku rozpadu manželství
- **zdravotní pojištění** velkého rozsahu nebo dlouhodobá nemoc omezující přístup k dobře placenému zaměstnání a zvyšující životní náklady
- **život ve vyloučené lokalitě**, která má horší přístup k veřejným službám jako je doprava, škola, úřady, a ke zdrojům zábavy, např. v oblasti kultury a sportu
- **příslušnost k menšinové skupině** jako jsou v ČR Romové a migranti bez dokumentů, zažívající projevy diskriminace a rasismu, což je doprovázeno omezenými možnostmi kvalitního zaměstnání, horšími podmínkami bydlení i ztíženým přístupem k základním službám.

Sociální vyloučení má nejsilnější dopad na sociální vazby, psychiku i vlastní sebepřijetí, což následně může výrazně ovlivňovat úspěch při řešení problémů ve výše zmíněných oblastech.

EAPN A EU

Vývoj socioekonomického stavu je v kontextu členských zemí každoročně popsán v pracovním dokumentu útvarů Evropské komise nazvaném Zpráva o České republice. Zpráva pro minulý rok konstatovala pozitivní trend v redukci chudoby a vyloučení, ale také některé přetrvávající potíže jako je zvětšení rozdílů mezi regiony a skupinami obyvatelstva, růst soukromé zadluženosti jako potenciálně rizikový faktor pro růst zadluženosti a další růst počtu sociálně vyloučených lokalit. Zprávu hodnotíme jako výstižnou a dobře zachycující problémy chudých a sociálně vyloučených.

Evropská komise hodnotí každoročně v květnu dosažené výsledky a vydává Národní doporučení (CSR) pro další postup. Tato doporučení nastiňují možné politické kroky k posílení zaměstnanosti a růstu bez přetížení veřejných financí vhodné pro situaci daného členského státu. Cílem je doporučovat realistické kroky implementovatelné během následujícího 1–1,5 roku. S návrhy jako je větší inkluze pracovního trhu, širší dostupnost péče o děti, zaměstnávání znevýhodněných a nutnost větší podpory zaměstnávání žen souzníme, nicméně akcent na zajištění fiskální stability a udržitelnosti chápeme jako synonymum pro další úsporná opatření (austerita).

Aktivita v oblasti sociální normotvorby na úrovni EU chápeme jako klíčové, jelikož mnohé z navrhovaných (v poslední době společný rámec pro minimal income) považujeme za nanejvýš chvályhodné a zespodu jinak jen stěží prosaditelné.

CHUDOBA A COVID-19

ZRANITELNÉ SKUPINY

- **nízkopříjmoví jednotlivci a rodiny** – nacházejí se dlouhodobě na hranici chudoby
- **zadlužení jednotlivci i rodiny** – zvýšená pravděpodobnost v neschopnosti splácet dluhy, či splátky v insolventi
- **ženy** – obecně značný dopad pandemie v podobě zvýšeného rizika konfliktů a hrozby domácího násilí (nemožnost “úniku” před násilnickým partnerem v karanténě), taktéž nesou častěji náklady na péči a starosti o rodinu v důsledku zavřených škol a školek
- **samoživitelé** – měli by pracovat, ale suplují roli učitele / vychovatele, možné zvýšené náklady domácnosti; děti neměly dotované obědy ve škole (rodiče byli nuceni dětem doma vařit), obtížná dostupnost základních potřeb, zjm. u rostoucích dětí (obuv, ošacení)
- **děti ze sociálně vyloučených lokalit** – problém s přístupem k online vzdělávání (education and digital divide), zejména v případě chudých a sociálně vyloučených skupin obyvatelstva, nedostupnost nízkoprahových center pro mládež
- **cizinci** – nedostatek informací v neisté době (neznalost jazyka, omezení služeb, ztráta zaměstnání a ubytování)
- **lidé bez domova** – zhoršení jejich zdravotního stavu, nedostupnost potřebné péče
- **senioři a chronicky nemocní** – obecně riziková skupina, riziku nakažení čelí i kvůli nedostatku ochranných pomůcek v sociálních službách; dále velká izolace a ztráta kontaktů s blízkými (dopad na psychické zdraví)

- **dostupnost zdravotních služeb se na jaře významně zhoršila**, což může z dlouhodobého hlediska mít negativní dopad na všechny uvedené skupiny

VLÁDNÍ OPATŘENÍ

- vláda připravila **soubor legislativních opatření** na zmírnění dopadů krize v souvislosti s virovou epidemií koronaviru
- ve sněmovně byl na jaře schválen **návrh na změnu ošetřovného** (vyplácel se rodičům do 13 let věku dítěte; také pro handikepované v 1. stupni závislosti bez věkového omezení; možnost rodičů se vystřídat, vyplácení každý měsíc), **úleva pro živnostníky a dohodáře** (půlroční odpuštění záloh pro OSVČ odvádějící minimální zálohy, kompenzační bonus), na počátku podzimu byl vládou projednán **kurzarbeit** (stát má sanovat 60-80 % výpadku příjmů, existuje ale více variant a prakticky okamžitě vyvstala nutnost na revizi vládního návrhu)
- posunutí daňového přiznání o tři měsíce
- jednorázová odměna 5000,- pro sociální pracovníky starající se o nakažené (stejně tak i byli odměněni zdravotníci)
- připravilo se legislativní opatření ve vztahu k **zadluženým** lidem:
 - a) přerušování splátek hypotéky pokud člověk z důvodu epidemie přišel o zdroj příjmů - toto opatření platí po celou dobu epidemie
 - b) lidé v insolvenční, jež se dostali do platební neschopnosti z důvodu epidemie, neměli povinnost uhradit 30% dlužné částky jako tomu bylo doposud - tímto opatřením ale nebylo zrušeno již probíhající insolvenční řízení; pomoc ze strany Českomoravské záruční banky v podobě bezúročného úvěru po podnikatele zasažené koronavirem
- pomoc ze strany Českomoravské záruční banky v podobě bezúročného úvěru po podnikatele zasažené koronavirem a soubor vládních programů na podporu zasažených firem
- aktuálně, s podzimním příchodem druhé vlny koronavirové pandemie dochází k opětovnému zavádění programů na podporu jednotlivců, živnostníků a firem a dalších odvětví ekonomiky (kultura, sport, restaurace); nicméně již se počítá s redukcí částky a upravenými parametry

POŽADAVKY / DOPORUČENÍ PRO VLÁDU

- jednoznačný závazek, že na krizi nedoplatí nízkopříjmové skupiny a **sociální služby nebudou kráceny na příjmech** (financování soc. služeb bude zajištěno v takové míře, jako byla před koronavirovou krizí)
- zavedení takové **sociální legislativy**, která bude schopna účinně zmírnit dopady koronavirové krize – v případě České republiky se jedná zjm. o **zavedení teritoriality** a systému **1 dlužník - 1 exekutor** v případě aktuálně projednávané exekuční novely; důležité je v této souvislosti také zavedení **chráněného účtu**
- dále také konečné prosazení **Zákona o sociálním a dostupném bydlení**, jelikož dostupné bydlení je samo o sobě základ pro vymanění se z chudoby
- **dočasné daňové úlevy** pro živnostníky a malé firmy jako opatření na rychlejší ekonomické zotavení (odpuštění zálohových, sociálních a zdravotních odvodů)

- **ošetřovné** alespoň ve výši 80 % denního vyměřovacího základu – namísto současných 60 %
- legislativní úprava, které umožní, aby lidé setrvali v insolventi i když momentálně nemohou z důvodu koronakrize pracovat (dočasný lockdown)
- zastavení dlouhodobě nevymahatelných exekucí (10 a více let)
- co se týče **minimálního příjmu**, je třeba průběžně revidovat dávkový systém tak, aby průběžně reagoval na nepříznivou situaci člověka a zároveň byl motivační pro jeho budoucí uplatnění na trhu práce; dávky by časem měly být výrazně nižší oproti minimální mzdě a příjmům pracujících lidí

PEP – PEOPLE EXPERIENCING POVERTY

Níže uvádíme některé autentické výpovědi klientů sociálních služeb jež reflektují první (jarní) vlnu koronavirové pandemie:

Žijeme s partnerem a čtyřmi dětmi. Partner kvůli viru nemohl chodit do fabriky do práce. Začali jsme mít nouzi o dětskou výživu, pleny i jídlo pro všechny. Museli jsme si půjčit peníze na nájem. Půjčili jsme si peníze na nájem. Psala jsem různým charitám o potraviny. Přítel si hledal občasně brigády, ale nic moc nenašel. Snad přítel znovu dostane práci ve fabrice, aby mohl vydělávat peníze. Doufám, že mi charita poskytne další potraviny.

Kristýna, 23 let, v současnosti na mateřské

Musela jsem přestat chodit do práce, protože mě zaměstnavatel řekl, abych zůstala se synem doma na OČR. Takže jsem doma už dva měsíce. Kvůli tomu, že mi přišla v březnu malá výplata jsem měla problém zaplatit nájem a byla jsem z toho hodně ve stresu. Požádala jsem o potravinovou pomoc od Charity a taky mi pomohli z nadace Nory Friedrichové. Nakoupili mi hodně potravin a drogerie. Taky jsem požádala pronajímatele, aby mi počkal s doplacením nájmu.

Olga, 38 let, samoživitelka

Zpočátku mě dělalo problém nosit roušku, ale už jsem si zvyknul. Z nákazy jsem strach neměl. Začátek epidemie jsem ležel v nemocnici s jiným onemocněním, tam jsem se nakažení nebál, cítil jsem se v bezpečí. Jelikož žiju na ulici, měl jsem problém, že se nemám kde schovat, protože obchodní domy, čekárny a knihovny byly zavřené a městská policie nás bezdomovce odevšad vyháněla. Rád jsem využil možnosti být celý den v prostorách azylového Domu Matky Terezy, kde nám umožnili pobývat záhy po začátku nouzového stavu. Už jsem zde prakticky celé dva měsíce a jsem tady rád. Nic mě nechybí. Snažím se každý den cvičit, abych nemusel chodit o holi, budu si nadále hlídat své zdraví, nákazy covidem se nebojím, myslím si, že mám pevnou imunitu.

Aleš, 56 let, bez domova

Od začátku nouzového stavu nemohu najít žádnou brigádu jako předtím, taktéž nemůžu sehnat místo na ubytovně, protože teď neberou a musím přespávat na charitní noclehárně. S nošením roušky problém nemám. Vadí mě jenom omezení možnosti nákupu v obchodě, že mají důchodci vyhrazené hodiny. Strach z nákazy jsem nikdy neměl, pravděpodobnost onemocnění byla nízká. Omezení nařízená vládou jsem ale dodržel.

Jan, 37 let

Neměla jsem zpočátku vůbec představu, co mám dělat. Nakonec jsem se obrátila na OSPOD, kamarádku a také jsem si začala hledat nějaký penzion na přespání. Manžel mě vůbec nepomohl. Následně jsem si požádala o přiznání dávek. Pomohla by mi finanční podpora z nějaké nadace, ze které bych zaplatila dluh za poskytovanou službu. Peníze, kterými jsem měla za službu zaplatit jsem použila na zaplacení uskladnění věcí. Jsem v kruhu a nevím, jak z něj mám vykročit. Potřebuji zaplatit za poskytovanou službu a zároveň za uskladnění, abych o věci nepřišla. Nechci přijít o střechu nad hlavou ani o věci.

Nikola, 25 let, jedno dítě, aktuálně těhotná

Vláda udělala určitá opatření, aby se nakazilo co nejméně lidí. Uzavřely se školy i školky, což mé jako matku 4 dětí moc nepotěšilo (...) Děti školou povinné začali pracovat na samostudiu, týdně ze školy dostávali a stále dostávají celkem hodně úkolů, takže jsem zároveň matkou i učitelkou, to nás poznamenalo (...) Pro překonání těchto problémů, jsme se distancovaly od okolí, rodiny, přátel (...) V neposlední řadě to zasáhlo i naši finanční situaci, jelikož manžel pracuje ve firmě, která vyrábí součástky pro automobilový průmysl (...) jenže veškeré automobilky se uzavřely. Manžel v práci přišel o spoustu zakázek a nyní pracuje za 70% procent platu.

Anna, 38 let